

Szerelmeim, évek múlva

Petit Guignol
(háromemeletes hasonlatokban)

Felejthetetlenül pontos Kosztolányi Dezső gyöngéd jellemzése: Krúdy már olyan dolgokra is emlékezik, amik sohasem történtek meg, kopik az emlékezete és egyre tündéribb a képzelőereje. Egyetlen, laza kötésű mondatban sikerült közölnie a lényegét: Krúdy novelláinak és regényeinek varázslatos világa a múltba áthajló félmúlt. Az álomhéj. A váratlan elsötétülés vagy elrebbenés. Az idő grimaszai. A vásárolt szerelem felemelkedése az Ezeregyéjszakába.

A hasonlat Krúdy első ajándéka olvasójának, rögtön csapatostul tűnnek fel, mint őszi magasságokban a délre vonuló madarak. Gráciával és pazarló bőséggel nyújtja át hasonlatait, de hogy el ne rettentse a gyanútlanokat, először ibolyacsokorként szerény a hasonlata: „A tavasz, mint egy ifjú, csinos virágáruslányka bolyongott a ligeti színkör tájékán.” Szerény, de nagyon szép: „Alkonyodott, mint a fáradt szív.” Pillanatok múlva azonban már a századforduló bódult szecesszióját lobbantja fel és anglofil hajlandósága nem adja alább Aubrey Beardsley mákony-álmainál: „Csongory Marynak vadul tapsoltak, mert finom és szomorkás mosolygás volt az arcán, és szűzies, fehér szalagból volt a harisnyakötője, mint a halott zárdanövendékeké.” Ártatlan gonoszkodás a hasonlatban: „Tiszainé olyan volt, mint egy kis madárfészek, hosszúszerű, nyárvégi füvekből gömbölyűre fonva.” De máris sorra felröppennek a nagy Krúdy-hasonlatok, ő igazában a „háromemeletes” hasonlatokat kedvelte – ilyenformán:

Földszint: „Gyönyörűséges zsidó nők!” –

Első emelet: „A trafikosnénak a szemében az andalúziai csillagos eget láthatod” –

Második emelet: „míg a patikárusné oly álmodozó és halk, mintha az Ezeregyéjszakából lépett volna ki” –

Harmadik emelet: „a doktorné szőke és göndör hajú, sűrű a szemöldöke, pelyhek a nyakán, és a kendő, amelyet a vállára dob, midőn a szomszédba megy, a krakkói Jagello-torony harangütését juttatja eszedbe...” Mindez egy alföldi kisvárosban.

És legalább egyet a leghíresebbek közül: A nyírségi Rigó kocsmában „a háztetőről a jégcsapok úgy nyújtózkodtak lefelé télen, mint régi, holt vendégek

lábszárai, azoké a vendégeké, akik már csak innen hallgatták az érdekes beszélgetéseket odalent”.

Krúdy hasonlatai hódítottak, az író idegen, ingerlő fűszereket lopott be merész képeibe, ezek a hasonlatok ma is erőteljesen szólnak, akár az egykori csengős szánok, a képzettársításai mókusugrások, jelzőhalmozásai virágbozótok – „Krúdy nem is ír, inkább egy régi, drága hangszeren tűnődnek az ujjai”, mondogatták az első, meghódított hívők. Zenélő óra dallama volt egy-egy hasonlata, de éppen a zenélő órák ismétlődő dallamai kedvetlenítettek el egyeseiket, a zenélő órák zenéjét – még változatokban is – lassan megszokhatjuk, észrevétlenül, tiszteletlenül majdnem megunhatjuk. És jelentkeztek kritikusok, fiatalok, akik Krúdy álmvilágát már életében bonbonsdobozok tetejére illesztett édes, illatos stilizáltságnak érzékelték, a száncsilingelést kimódolt ódon-ságnak hallották.

És az olvasók? A legtöbb olvasó jobban szereti a velőscsontot, a főtt marhahúst, a borjúpörköltet, mint a lírát – Krúdy engedett is a szirénhangoknak, de jóval később, s ekkor már a borjúpörköltjéről is azt hitték, hogy marcipán. Amellett Krúdy puritán álmodozó volt: az ő velőscsontja valóban velőscsont volt, s nem romantika vagy realizmus. Az ő borjúpörköltjét át kellett költeni realizmussá. És keserűségekbe, kiábrándulásba oltott realizmusát vizszakristályosítani költészetté.

Krúdy kétségtelenül könnyelmű író. Nem alaprajzokra, ő asszociációkra építi írásait. De ha beljebb hatolunk történeteket helyettesítő hasonlatdzsungeljeibe, találkozunk kell azzal a Krúdyval, akit nem bódított el madarakat röptető, rögtönző szenvedélye. Megismerjük más anyagú, másként építkező hasonlatait – a színekből, hangokból, a régmúlt valóságból váratlanul átlebbennek valamilyen irracionális villanásba – csak egyet idézhessek: Rezeda Kázmérnak „gúnyos mosoly ült az arcán, majd csendesen nevetgélgni kezdett, mintha a lábát fűrészelték volna”.

De hát csak nem forró színek, hasonlatok virágbozótja volna Krúdy nagy művészeté?

Az indázatok, édes dallamok mögött főnevek is sorakoznak, friss és behegedt sebekkel. És a főnév mindig valamilyen birtokbavétel.

A férfi-éveket és az igazi sikert éppen megízlelő író a Szindbád-novellák nyitányában kimondja – először hetykén: „De mégis, mit szeretett Szinbád?” – „Szerette a nők lábát és a hófúvást.” Majd a hetyke feleletet részletezi a századforduló oly jellemző stílusában: „Mindent szeretett, ami hazugság, illúzió, elképzelés, regény – ha egyszer rózsaszínű trikóban játszhatott volna a magasban a trapézban! – ha orgonista lehetett volna a hercegi kastélyban! – ha győntatótya a jezsuiták templomában! Keresett nőorvos Pesten vagy a nőnevelésében fiatal tanár. Éjjeli lámpa a Sacré Coeurben vagy nagybetű az imádságban, amelyet a nők kedveseikért mondanak a Ferenciek-nél. Ablaküveg, amelyen át csókot küldenek, szentképcske a párna alatt, selyemszalag a vállfűzőben, és rejtegetett költő, akinek műveit fiatal nők titkos helyen olvassák.”

Bori Imre jó széljegyzete a meg-megismétlődő Krúdy-vallomásokhoz: ezekben az években, 1910 táján, a korszak feltörő eszményét szólataltja meg, a jelen és a múlt, a valóság és az álm egymással felelő és egymást kiegészítő egységét,

a *szeccsziót*. „Az új ugyanis akkor az ó volt, és Szindbáddal Krúdy körülbelül olyan módon élte meg a szeccsziót, ahogyan Babits Mihály verse is kidalolta: „Szerettem mindent, ami új, / szerettem mindent, – ami ódon / usztam kanyar gonosz folyókon / táncoltam a részeg hajókon.”

Krúdy szavaival: „Szindbád volt gazdag és szegény. Szerette a hajadonokat és az érett asszonyokat. A legjobb borból ivott, és ödöngött fillér nélkül is. A haja egyszerre fehéredni kezdett, és akkor bölcs lett Szindbád. Látott halált, születést, esküvőt, házasságtörést és gyilkosságot. Egyszer sírt is, pénz miatt véres könnyeket sírt, és titokban segített a szegényeken. Imádkozott elhagyott kis templomban és orvgyilkosságot forgatott a fejében ellensége ellen. Voltak barátai: gögös nagyurak és bujdosó pénzhamisítók. Verekedett verekedőkkel, másnap gyáván meghunyászkodott. Így múlt Szindbádnak, a hajósnak élete, amíg végre elérkezett ahhoz az időszakhoz, amidőn sem a jelen, sem a jövő már nem izgatta gondolkozásra, álmodozásra, hanem a múlt, a régen elmúlt ifjúsága. Mint a messi tengereket bejáró hajós, nem találván többé ismeretlen országokat: kifeszíti vitorláját, hogy hazájába visszatérjen – így indult el Szindbád keresni ifjúkori emlékeit. Mintha még egyszer akarná kezdeni élete regényét. Mintha új és ismeretlen érzéseket keresne”.

Bori Imre értékeléséhez visszatérve: „Egy lírikus – egy Ady Endre, egy Babits Mihály – költői programja is lehetne, amit Krúdy Gyula alakmása, Szindbád meghirdet, mert valóban új és ismeretlen érzések feltárásáról, megismeréséről van szó. Új tehát, ahogyan Krúdy Gyula hőse az 1910-es években felfedezi szeccsziós önmagát, most már a tudatosság fokán, s képzeletben végigpróbálja a szeccsziós pózok legtöbbszörét.”

De a megejtő, legjobban megejtő Szindbád-vallomásokban s az iker-novellákban ugyanígy – mindig megbúvik valamelyes önáltató szépítés, arabeszk, a könnyű játék, időnként a könnyűség ismétlődése is – és ezt hamarosan maga Krúdy leplezi le ingerülten, önmagára támadó haraggal, túlzott haraggal, már-már megjátszott indulattal. Erről vall az *Aranykézutcai Szép Napok* sokszor idézett, híres Előhangja: „Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! Semmit nem írtam, csak színhazugságokat.”

Eddig szokták idézni az Előhangot, s persze rögtön cáfolják is, mintha Krúdy valóban őszintén gondolta volna. Csak legyinthetett. Nem adta olyan olcsón – ő maga sem hitte, nem hihette, amit a színhazugságokról oly hatásosan leírt. Végre is férfikora valóban nehéz kor volt, *színigazság*, hogy hátrálni kívánt a múltba, visszahajózni a felhőtlen, erős ifjúságba, és annyi játékot csak megengedhetett magának, hogy a gordonka rezgő húrjaival kíséri menekülését, a melankólia hurkolásaival, de még nem társadalomvágtá sebekkel. Eddig inkább csak nőktől sebesült meg, s csak nőket sebesített meg. Sokat, sokszor írt nőkről, háremeket írt maga köré.

Kortársainak emlékezése szerint vonzó, nagydarab férfi volt. Ha szólt, rekedten szólt. Fejét magasabban hordta, mint más férfitársai, s kissé ferdén tartotta ezt a nagy fejet, mintha le akarná ejteni a bal vállára. Cserediák éveiben a befagyott szepességi Podolin folyócskán egy halászlébe lépett, alig tudták kihúzni a jégtáblák alól, akkor merevedett meg a nyaka. Az érzékiség nagyon otthonosan fészkelte benne, de sohasem kínoztta meg erősen, csontig, a szívéig

érve. A gyümölcsöt csak megkivánta, de sokszor le sem szakította. A kaland izgatta, s nem a teljesülés. Novelláiban, regényeiben nyüzsög a sok Szilvia, Kláránsz, Estella, kemény lábikrájú Anna, Krónprinc Irma, Késő Fáni, piros pongyolás Majmunka, szobáztató Steinné, a színésznő Szalánci Edit, a pesti vásáron a sok tavaszi nő, fehérlábu nő, ibolyaszagú nő, ezeregyéjszakák női – de Krúdy igazában csak percek, órákat, félnapokat engedélyezett a nőknek. Hőseit is hamar kielégítik. S éppen kolibri-kanári-vadgalamb-sirály nőinek rajzából megsejthetjük: a nőket alig ismerte jobban az ágyuknál. Öltöztette és vetköztette őket, a ruháikkal, a színes harisnyakötőjükkel barátkozott, a legfinomabb régi divat szellemében berendezett, páratlanul gazdag női ruhaboltja volt. De konzervatív szemrándulással figyelte valamennyit. A női emancipációt a prostituálódás útjának hitte. Csak a pénz erejében, csak a nő megvásárolhatóságában hitt, a kezüket csókolva, esküjével és megvetésével nem fukarkodva.

Valóban ismerte őket?

Az Aranykézutcai Szép Napok Előhangjában ez a kétely váratlanul felszínre is tört. Krúdy büntudatosan felriadt. Sejtjei mélyén mégis sokmindent őrzött a valóságból: „Ha én leírnám hogy mit éltem és éreztem, és körülöttem mit éreztek: talán egy toronyba zárnának.”

Hatásos vallomás.

Pedig Krúdy már az *Aranykézutcai Szép Napok* novellái előtt megírta *A vörös postakocsit* (első s legnagyobb sikerét). A regényt, Budapest regényét, a honi századforduló polgári és félvilági szeletét, melyben felesküdt az Igazságra. Ezt a regényt is előhanggal vezette be, *A vörös postakocsit* közlő Kiss Józsefnek írt levelével, s igen sokat ígért: a csontig vetköztetést.

„Csontig” – ennyire nem váltotta be.

De „aranyfácánszínű”, háromemeletes hasonlataihoz, az álmatag pestbudai szecesszió atmoszférájának érzékeltetéséhez érdekes sorsú, egyénien öltöztetett figurákat talált, nemcsak különcöket, hanem a mellékutcák hétköznapijaiban élő hősnőket és hősokeket is.

Krúdy hatalmas, lomha regényfolyamában itt tűnik fel először a vörös postakocsi gazdája, Alvinczi Eduárd, aki a történelmi Magyarország egyik legrégebb családfájával rendelkezett. „De genere Gut-Keled”, Nagy Lajos temesvári „bánusának”, régi nádorispánoknak ivadéka, a legbüszkébb férfi Budapesten. Fiatalabb éveiben természetesen Oxfordban evezett, harminchárom őset vonultatta fel a kamarási próbára, holott kevesebb is elegendő lett volna, diplomata-frakkban Párizsban, Rómában, Szentpétervárott szolgált a Monarchiát, férfi-éveit kártyával, versenylovakkal, drágán vásárolt nőkkel töltötte, udvartartása „fejedelem”-nek szólította, ragadozó volt, vagyona bármelyik éjszaka elúszhatott kártyatermekben vagy nappal a nagy lóversenyeken, a Szerencse azonban hozzásegődött, a Szerencse is nőnemű, mondogatták Pesten, kedveli a fejedelmi kalandorokat.

Maga Krúdy árulta el, amit a kortársak amúgy is tudtak, s ami a mai olvasónak már mit sem jelent: Alvinczi Eduárd a recsegő pesti-bécsi századforduló egyik szerencselovagja, Szemere Miklósnak szépített, megnagyított, bálvánnyá formált alakja – őt utaztatja Krúdy három regényében is, majd számtalan novellájában a magyar Feudalizmus képviselőjeként, a legendás Alvinczit,

„akire a kis varrólányok szemlesütve, a karcsú színinövendék-kisasszonyok szemfelgyúlva gondolnak”. Krúdy gazdag, leggazdagabb barátja volt, megengedte, hogy az író legendát szőjön alakja köré, Szemere sem volt hálátlan – „vagy tízezer forintjába került a tömjén, mondhatom, olcsón jutott hozzá” –, jegyezte fel egy hajdani, elkallódott, névtelen újságíró.

Ezt az Alvinczy-Szemerét Krúdy valóban tisztelte, évek és regények során csak tisztelte, leleplező vagy megvető félmosollyal sem közeledett hozzá, egyik Alvinczi-regényében, *A kékszalag hőse*ben alakmása lett, mint Szindbád vagy Rezeda Kázmér, pedig a szájalmasan, dilettáns módon politizálgató, magyar Nagyúr portréja könnyen karikatúrává válhatott volna – és Krúdy elég kegyetlenül bánt hősnőivel és hőseivel, előbb-utóbb könyörtelenül kiontotta kócbelüket, a szívének legkedvesebbekkel is elbánt.

Pesttel elbánt – Alvinczivel soha.

„Nagy mulatság lehet a dunai halaknak Pest alatt – írja *A vörös postakocsi* egyik késői fejezetében, aranyfüsttel szépített leleplezések után. – A víz, amely Visegrádnál oly tündöklő kanyarokat végez, mintha még mindig Anjou királyok és királynék nézegetnék magukat tükörében, Pest alatt hullával, szennyel, büzzel, piszokkal megtelten talán még önmagától is undorodik.”

Milyen regény is ez *A vörös postakocsi*?

Sötér István szigorúan szerelmes Krúdy-esszéjében írja: „A Krúdy-teremtette Pest fikciója, melyet az író talán emlékek, régi divatlapok és folyóiratok segítségével, de leginkább a maga zseniális beleérző leleményével teremtett meg – ezzel a fikcióval Krúdy olyan ajándékot adott a fővárosnak, mint a millenium építései, akik bástyát, templomot, lovagvárat ajándékoztak Budapestnek, kőből alkotott délibábként.”

Romantika, sajtóságos realizmus, csúsztatott idő, valóságba áttörő fikció: ezek a Krúdy-tanulmányok leggyakrabban visszatérő megállapításai – hadd közelíthessem meg a magam elképzelésével is Krúdy vörös postakocsijának és utasainak világát. Ehhez az elképzeléshez segítségül kell hívnom egy színpadi műfajt, s nem is mai jelentésében – az *eredetivel*.

A *guignol* a francia bábszínház talán legrégebbi figurinje. Amolyan magyar Vitéz László. Becsapja az Ördögöt, megverekszik a Halállal. A *Grand Guignol* viszont a párizsi Nagy Bábszínház – de ebben a színházban már nem bábuk, hanem élő színészek játszanak. Tanulságos az átváltozás. Amíg a kéz ujjjaival mozgatott, valódi *bábuk* verekszenek, enyelegnek, egymásra törnek, meghalnak, feltámadnak – az mindvégig *mulattató játék*. Nevetünk. De amikor ugyanezeket a történeteket, helyzeteket, halálokat *élő színészek* vállalják szerepként: a játék rögtön *borzongató játékká* válik, a sikoly felhasítja a csöndet, a kiömlő vérrel úgy hisszük, az élet folyik el, és a grand guignolban a halálból nincs feltámadás. A halál itt megmarad halálnak.

Krúdy regényei közül talán *A vörös postakocsi*ban ütközik ki legérzékletesebben: hősei *figurinek*. Ó-módi bábruhákat viselnek, de a bábruhában élő emberek szeretnek, szenvednek, csalnak, árulják egymást s magukat, hűtlenek, hitetlenek, már romlottak vagy hamarosan elromlanak, a pénzt hajszolják, álmokba hazudják magukat, hiszékenyek, kifosztottak, üde a fiatalságuk, vastagon berúzsozott az öregségük – mindannyian elkeseredetten viaskodnak az

ördöggel s a halállal életükért, az idő elcsúsztatásával a félmúltba. Ha kibontjuk a rózsaszín selyempapírok közül *A vörös postakocsi* egy-egy fejezetét, mintha kis színpadokat szabadítanánk ki burkolatukból. A függőnyt félrehúзва nézői és hallgatói lehetünk fojtott kicsi drámáknak: a színpadon ostobák és okosak találkája folyik, a becsületes ember, mint a fehér holló, annál több az ékszerrel és erkölccsel kalmárkodó úr és hölgy, meztelenül pillanthatjuk meg őket, szívfájások és gyilkos keserűségek torlódnak egymásra, igazi és álkurtizánok kellek magukat, züllött férfiakat és eladott nőket ismerhetünk meg. Az író megtartja a bevezető levélben adott szavát: egy-egy kis drámája megvalósult álmok váratlan értéktelensége, olyan remények, amelyek már nincsenek, felriadások az ágyban, a sötét szobában, enyhe öngyilkossági tervek, a halálnak várása és óhajta, kártya és lóverseny, szerencse és megalázó bajok. S mindez olyan városban, melyben a szerelem – melyről Petrarca még szonettekben énekelt – már nem szokásos. Krúdy kimondja a keserű ítéletet: ebben a városban a kis garniszállodák, a kapu alatti szobák, a nagy és kis találkaházak körülbelül lebonyolítják a szerelmi forgalmat.

Nem éppen véres grand-guignol drámák – kicsinyítve: csak *petit guignolok*. Mint Alvinczi megjelenése Madame Louise híres „szalonjában” – mint a fiatal színész nő majdnem-elbukása a szobáztató Steinné kék szobájában – mint Dideri Dir költő nő lányainak vengerka-sorsa – mint Alvinczi napjai az *Arany Sas* szállóban – mint a viszolyogatóan mulatságos előadás a városligeti nyári színpadon – mint Rezeda Kázmérnak, Krúdy alakmászának, szomorú asszisztálása mindehhez. Csupa vidám és bánatos, trágár és vadgesztenye koppanású *petit guignol*, Krúdy egymásba karoltatja őket, s a testvéri karolással a jelenet-füzér laza szövésű regénnyé forrad össze, valahogy úgy, ahogyan a pesti Belváros sok, rövid mellékutcajából, Krúdy utcáiból, városrész lett.

Amit Krúdy *A vörös postakocsi*ban meg akart írni, a csalódás, kiábrándulás fájdalommal s titkolt szerelemmel, azt igazában csak a harmadik Alvinczi-regényben írta meg, a *Valakit elvisz az ördög*ben, az életművet lezáró, nagy vonórántással. Bach felerősödő, megrázó hangjaira emlékeztet ez a regény.

Közben eltelt tizenöt év. Krúdyt ezekben az években sebezte meg igazán az élet. Megélte az elvesztett háborút, szenvedte az ország széthullását, fellángolhatott a forradalmakban, de máris elbukásukat sirathatta. Kisérteties reménytelenséget lehelő évek következtek ezután, rövid időre Bécsbe menekült előlük, a pénztelenség hamarosan visszakényszerítette. A férfi-évek sikerei után ekkor már alig akadt kiadója. A remeklést, a *Valakit elvisz az ördög*öt, 1928-ban írta, de a szerteszaggatott hírlapi közlés után csak 1956-ban jelent meg könyvként. Vörösmartyval elmondhatta: „Véred megsűrűsödött – Agyvelőd kiapadt – Fáradt vállaidról – Vén gúnyád leszakadt – Fogytán van erszényed – Fogytán van a borod – Mire virradsz te még – Szegény magyar költő?”

A vörös postakocsi kesernyés puskini elégia volt, majdnem verspróza, sok elhanyagolt élet megsiratása, a *Valakit elvisz az ördög* túllép az elégián, ez a regény kavargó, sötét, gogoli próza. Félelmetes ötlet a regény robbanótöltete: Alvinczi, a félvilágban és fellegekben élő bálvány, a dilettáns politikus vissza szeretné vezetni az életbe a halálra ítélt dzsentrit, a széthulló „Magyar

Középosztály”-t – s ezt hogyan tehetné leghatásosabban? Összevásárolja a dzsentrik hamis váltóit. A Nyírségben kezdené körútját vörös batárjával.

Az ágense így érvel a Rigó kocsmában, a lerongyolódott, riasztó figurák között: „A magyar középosztály megmentéséről van szó. Talpra kell állítani ismét a magyar nemességet. Vissza kell vásárolni udvarházait, hétszilvafáit, kötelezvényeit, váltóit. Úrrá kell tenni ismét a dzsentrit, mert nélküle elpusztul Magyarország. Legyen megint mindenkinek agara, kocsija, akár csak bricskája is, ne járjon gyalog a nemes ember. Elég volt a zsidók, grófok, meggazdagodott parasztok uralkodásából. Gyerünk vissza a régi Magyarországba.”

S hogyan beszélnek erről a mentő-akcióról a haláltáncfigurák egymás között?

„Hallgass, te ostoba! Most mindenki abból él, hogy váltót hamisít. Csak nézd meg ősszel az agárversenyeket! Mindenkinek új ruhája, kocsija, lova, agara van arra a két-három napra, amíg a versenyek tartanak. Az asszonyságok új everlasting cipőt kapnak, a kisasszonyok midert. Az ehhez való pénzt mind a zsidók adják, mégpedig váltóra. A váltó lejár tavaszkor, de akkor már összezsurgogatnak annyi pénzt, hogy a váltót ki tudják fizetni.”

S mit felelnek Alvinczinek a halálraitéltek, a himlőhelyes, fekete fogú, keselyszemű úriemberek, akiknek kopott, szarvasgombos vadászkabátjában mind a külső, mind a belső zsebek telve voltak zsiros írásokkal, a kékes-szürke „vekszlik”-kel?

Eladni?

– Azokat a kényes papírokat? Előbb azt kell megtudakolnom, hogy milyen célból vásárolja össze őket a méltóságos úr? Utóvégre feddhetetlen nevet akarok hátrahagyni utódaimra. Mi, kérem szépen, azért csináljuk ezeket a kényes papírokat, hogy elhelyezzük őket az uzsorásoknál, hogy aztán lejáratkor eladjuk a feleségünk pendelyét, mert azt tartja a régi mondás, hogy likon kívül jó alkudni: bolond ember zárhatja be magát, ha nem muszáj.

És nem adják el a hamis váltókat Alvinczinak. De alkalmat adnak Krúdynak, hogy leírjon egy nyírségi „ármális” falut, az egykori nemes települést a halál mesgyéjén. Csupa céltalanság, csupa életképtelenség már az egész falu. Már szilvafája sincs, jegenyéje sem, csak bodzafája. A kőfalakon túl a házak hátat fordítanak az országuátnak, csupa vakablak egy-egy ilyen szétmálló ház. Három szelelőlyuk a falon, és mindegyikben egy macska, tigrissárgák, csókafeketéek meg tejfehérék. Ülnek mozdulatlanul, mint a végtelenség.

A jobb karjára béna Pthrügyi Pál kimondja:

– Az apák már belenyugodtak a pusztulásba, szinte rosszul esne nekik, ha az előre látható végzetten valaki változtatni akarna. Megnyugszanak a bajban, mint a beteg ember a betegségben, mert még mindnyájan éreznek elég erőt magukban, hogy a dolgok komolyra fordulása esetén egy pisztolylövéssel megmenekülhetnek a végzet elől. Ha pisztoly nincs is minden háznál, ruhaszáritó kötél mindenütt akad. Sok nevető, vidám arcon látni itt a halál sápadtságát.

Krúdy nem tudta, hogy az idők változásával – 1945 után – éjjeli örök lesznek.

Ezen a tájon már Alvinczit sem tisztelik. Amikor a vörös batár Szabolcsba ér, a tűzpiros arcú Henter András várnagy éppen az agarait viszi sétáltatni lóháton. „Miféle nyúlborös fajzat jár megint erre?”

Mátrai László telitalálattal jellemzi Krúdyt. Mit is akart voltaképpen?
„Egyesíteni a realitás maximumát az irrealitás maximumával.”

Mivel fejezhetné be Krúdy a lesújtó Ördög-regényt?

Fohással.

– Ó, Nyírség, ó, Magyarország, te tündéri panoráma, miért szálldos vissza a lelkem mindvégig régen látott tájaidra? Nem adtál magadból egy talpalatnyi földet sem, mégis jobban szeretlek téged, váltakozó táj, mintha uradalmaim terülnének el öledben.